

(इंग्रजीमध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

[२०२३] ३ एस. सी. आर. १०६९

श्रमजीवी गृहनिर्माण संस्था लिमिटेड.

विरुद्ध

दिनेश जोशी आणि इतर

(दिवाणी अपील क्र. ५३२८-५३२९/२०१६)

मार्च २२, २०२३

[न्यायमूर्ती एस. रवींद्र भट आणि न्यायमूर्ती दीपांकर दत्त,]

राष्ट्रीय हरित न्यायाधिकरण कायदा, २०१० स २०१९ -न्यायाधिकरणाची कार्यपद्धती आणि अधिकार: एन. जी. टी जरी दिवाणी व्यवहार संहितेने बांधील नसले तरी नैसर्गिक न्यायाच्या तत्त्वांना बांधील आहे - हे एक न्यायिक न्यायाधिकरण आहे ज्याला केवळ पर्यावरणीय विवाद आणि कारणे ठरवण्याचे कर्तव्य सोपवले आहे - सध्याच्या प्रकरणात, एन. जी. टी ला हे विचारात घेणे आवश्यक आहे त्याच्या निर्देशांचे स्वरूप म्हणजे मंदसौरमधील मानवनिर्मित तलाव/जलाशय, तेलिया तलावा जवळ राहणाऱ्या किंवा मालकीची जमीन असणारे, ज्यांना नगर पालिका परिषद आणि नगर व देश नियोजन विभागाकडून मंजूरी मिळाली होती, त्यांचे म्हणणे न ऐकता त्यांना दोषी ठरविण्यात आले - तसेच, अपिलार्थी-सोसायटीच्या बाजूने न्यायालयांचे निकाल हे उघड करतात की त्यांच्या मालकीची १.४ हेक्टर जमीन ज्यासाठी (शेतीपासून अकृषिक वापरासाठी) रुपांतरण मंजूर करण्यात आले होते, ती जमीन बुडीत क्षेत्राखाली गेल्याच्या कारणावरून रद्द करण्याची मागणी करण्यात आली होती. क्षेत्र -

एनजीटीने जप्त केलेल्या पूर्वीच्या खटल्याचा इतिहास उघड करतो की खासरा क्र. १२४८ चा भाग जमीन जी संस्थेच्या मालकीची आहे, ती राज्य पक्षकार असलेल्या खटल्यात थेट पक्षकार होती आणि ज्यामध्ये ती संस्था हरली होती.- त्या हुकूमनाम्याला सर्व न्यायालयांनी कायम केले - तथापि, एनजीटीने या वस्तुस्थितीकडे दुर्लक्ष केले - अशा प्रकारे, दिवाणी अपिल क्र. ५३२८-२९/२०१६, मध्ये सोसायटीने खरेदी केलेल्या जमिनीच्या संदर्भात सोसायटी चे हक्क अधिकार आणि हितसंबंध ज्यासाठी बांधकाम परवानगी देण्यात आली होती आणि ज्याच्या संदर्भात उच्च न्यायालयाने अंतिमतः हुकूमनाम्याला पुष्टी दिली होती, ती कोणत्याही प्रकारे बिघडणार नाही किंवा प्रभावित होणार नाही, - इतर सर्व अपीलांमध्ये, एन. जी. टी प्रलंबित कार्यवाहीमधील समितीच्या अहवालाचा विचार केल्यानंतर, तलावाच्या अचूक सीमांच्या प्रश्नावर विचार करेल- पुढील निर्देश जारी केले आहेत- नैसर्गिक न्यायाची तत्त्वे.

सिद्धांत/तत्त्वे-अंतीम तत्त्व- निर्णितःपक्षकार अंतिमतत्वाला बांधील असतात, ज्याचा परिणाम सक्षम न्यायालयाच्या हुकूमनाम्यात होता, जो अंतिम आणि बंधनकारक स्वरूप प्राप्त करतो, विशेषतः जेथे त्याची सहमतीने वेळी पुष्टी केली जाते आणि देशाच्या सर्वोच्च न्यायालयाद्वारे कायम ठेवली जाते-तसेच, कायद्यातील त्यानंतरचे बदल, पक्षांना, अंतिमतत्त्व प्राप्त झालेल्या खटल्यात, आदेशाद्वारे मिळालेल्या लाभापासून वंचित ठेवू शकत नाहीत.

प्रदीप कुमार मस्करा विरुद्ध पश्चिम बंगाल राज्य (2015) 2 एस. सी. सी. 653:

[2014] 13 एस. सी. आर. 540; लेक राज विरुद्ध रणजित सिंग (2018) 12

एस. सी. सी. 750: [2017] 7 एस. सी. आर. 542;

इब्राहिमपट्टणम तालुका व्यवसाय कुली संघम विरुद्ध के. सुरेश रेड्डी (२००३)
७ एस. सी. सी. ६६७: [२००३] पूरक २ एस. सी. आर. ६९८ आंध्र प्रदेश राज्य
विरुद्ध टी. यादगिरी रेड्डी (२००८) १६ एस. सी. सी. २९९: [२००८] १६ एस. सी.
आर. ७९२; सुलोचना चंद्रकांत गलांडे विरुद्ध पुणे महानगरपालिका परिवहन
(२०१०) ८ एस. सी. सी. ४६७: [२०१०] ९ एस. सी. आर. ४७६-यावर अवलंबून
होते.

निर्णयविधी संदर्भ

[२०१४] १३ एस. सी. आर. ५४० वर भर दिला	परिच्छेद १२
[२०१७] ७ एस. सी. आर. ५४२ वर भर दिला	परिच्छेद १२
[२००३] समजा २ एस. सी. आर. ६९८ वर भर दिला	परिच्छेद १३
[२००८] १६ एस. सी. आर. ७९२ वर भर दिला	परिच्छेद १३
[२०१०] ९ एस. सी. आर. ४७६ वर भर दिला	परिच्छेद १३

दिवाणी अपील न्यायअधिकारक्षेत्र: दिवाणी अपील क्रमांक ५३२८-५३२९/२०१६

राष्ट्रीय हरित न्यायाधिकरणाच्या दिनांक १७.०२.२०१६ च्या न्यायनिर्णय आणि
आदेशानुसार, भोपाळ येथील मध्य विभागीय खंडपीठ ओ.ए. २०१५ चा क्रमांक
१००/२०१५ च्या मध्ये दिनांक 19.04.2016 चा पुनरावलोकन अर्ज क्रमांक ०३/२०१६

सोबत.

दिवाणी अपील २०२३ चे क्रमांक १८७७, २०२१ चे ४०९-४१०, ४०७-४०८, २३७०-
२३७१ आणि २०१८ चे १०२३९.

अपीलकर्त्यासाठी वकील ब्रिजेन्द्र चहर, ए.एन.एस. नाडकर्णी, पी.सी. सेन, सुश्री मीनाक्षी अरोरा, सीनियर अॅड. , सुमीर सोधी, प्रणय जो सेबॅस्टियन, पुलकित अग्रवाल, अजमत हयात अमानुल्ला, कु. प्रगती नीखरा, विजय असुदानी, हिमांशू शेखर त्रिपाठी, अंबुज दीक्षित, कु. अंकिता ए., चंद्रतनय चौबे,

प्रतिवाद्यांचे वकील पी. व्ही. योगेश्वरन, ए. ए. जी., अंकिता चौधरी, डी. ए. जी., आकाश नंदोलिया, मृणाल गोपाल एल्कर, सनी चौधरी, निशान अवनत, ए निशांत अवाना, यशरथ कांत, राहुल कौशिक, अर्जुन गर्ग, गोपाल झा, राघवेंद्र शुक्ला, श्रेयश भारद्वाज, मिश्रा सौरभ, पुलकित अग्रवाल, पशुपती नाथ राजदान, विकास बन्सल, आस्तिक गुप्ता, राजुल श्रीवास्तव, मोहित डी. राम, मोनिशा हांडा, अनुभव शर्मा, के. कृष्ण कुमार, पाई अमित, कोमल मुंद्रा, सौरभ अग्रवाल, अभियुदय वत्स, पंखुडी भारद्वाज

न्यायालयाचे न्यायाधीश एस. रवींद्र भट यांनी न्यायालयाचा निर्णय दिला.

१. विशेष अनुमती याचिका (सी) क्र. १२९४५/२०१८ मध्ये विशेष अनुमती देण्यात आली आहे. या सर्व याचिकांमध्ये सर्व प्रतिवादींना नोटीस बजावण्यात आली आणि ते हजर झाले. मूळ अर्जदाराला राष्ट्रीय हरित लवादासमोर (यापुढे 'एनजीटी') देखील हजर करण्यात आले होते. त्यांच्या वतीने प्रतिज्ञापत्र दाखल करण्यात आले. मात्र, सुनावणीच्या दिवशी त्यांचे प्रतिनिधित्व करण्यात आले नाही. पक्षांच्या वकिलांच्या संमतीने, सर्व याचिकांवर शेवटी सुनावणी झाली.

२. राष्ट्रीय हरित न्यायाधिकरण कायदा, २०१० च्या कलम २२ अंतर्गत (यापुढे 'एनजीटी कायदा') आणि विशेष परवानगी (मध्य प्रदेश उच्च न्यायालयाच्या डब्ल्यू. पी. क्र. ३४८४/२०१८ (पी. आय. एल.) मधील १०.७.२०१८ तारखेच्या आदेशाविरुद्ध) द्वारे

केलेल्या अपीलांमध्ये, राष्ट्रीय हरित न्यायाधिकरणाच्या विविध आदेशांवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले गेले आहे, (मूळ अर्ज क्र. १००/२०१५ मध्ये दिनांकित १७.०२.२०१६ पुनरिक्षण अर्ज क्र. ३/२०१६ मध्ये दिनांकित १९.०४.२०१६; मूळ अर्ज क्र. १७/२०१८ मध्ये दिनांकित २१.०९.२०२० पुनरिक्षण अर्ज क्रमांक ८ आणि ९/२०२० आणि मध्ये दिनांकित १८.११.२०२० आणि किरकोळ अर्ज क्रमांक ९,११ आणि १४/२०२० मध्ये दिनांकित २५.११.२०२० आदेश) ज्यामध्ये मंदसौर शहरातील मानवनिर्मित तलाव किंवा जलाशय असलेल्या 'तेलिया तलाव' च्या (यापुढे 'तलाव') परिसरात मालमत्ता विकसित करण्यासाठी आणि बांधण्यासाठी मंजूरी देण्यास मंदसौरच्या नगर पालिका परिषदेने (यापुढे 'परिषद') टाळाटाळ करावी, असे निर्देश देण्यात आले होते.

३. मूळ अर्जदार, दिनेश जोशी यांनी एन. जी. टी. च्या केंद्रीय खंडपीठासमोर अर्ज दाखल केला, ज्यात तलावाच्या संरक्षण आणि संवर्धनासाठी निर्देश मागितले गेले, असा आरोप केला गेला की प्राधिकरणांनी, म्हणजे परिषदेने आणि राज्याने, विविध खाजगी पक्षांना बांधकाम परवानगी दिली होती आणि जलाशयावर बांधकाम करण्यास परवानगी दिली होती, परिणामी तलावाचे क्षेत्र कमी झाले आणि त्यामुळे पृष्ठभागावरील पाण्याची उपलब्धता कमी झाली. प्रक्रिया न केलेला घरगुती कचरा आणि औद्योगिक सांडपाणी तलावात सोडले किंवा टाकले जात असल्याचा आरोपही करण्यात आला. नोटीस बजावल्यावर नगर व प्रादेज रचना विभागाने (यापुढे 'टी. सी. डी.')

उत्तरे दाखल केली.

४. एन. जी. टी. ने आपल्या दिनांक १७. ०२. २०१६ च्या आदेशाद्वारे (यापुढे 'मुख्य आदेश' म्हणून संदर्भित) परिषदेच्या उत्तराची तसेच मध्य प्रदेश उच्च न्यायालयाच्या टी. सी. डी. च्या डब्ल्यू. पी. क्र. ३४८४/२०१८ (पी. आय. एल.) मधील २ च्या विरुद्ध १ च्या

आदेशाची दखल घेतली आणि 'महसुलाचा मागोवा नकाशा' वर अवलंबून राहून असे म्हटले की 'कमाल जलमार्ग' (यापुढे 'एम. डब्ल्यू. एल.')

दर्शविला गेला होता आणि ती जमीन म्हणजे खासरा. क्रमांक १२३८, 'पूर्ण जलमार्ग' (यापुढे 'एफ. डब्ल्यू. एल.')

तसेच एम. डब्ल्यू. एल. च्या अंतर्गत येतो ज्या जमिनीवर बांधकामास परवानगी देण्यात आली होती, असे दिसून आले की जर पाणी कमाल पातळीपर्यंत पोहोचू दिले तर जमिनी बुडतील, कारण एनजीटीनुसार त्या बुडीत क्षेत्र येतात.

५. अपीलकर्त्यांनी (विशेष परवानगीद्वारे केलेल्या अपीलातील अपीलकर्ता वगळता) फेरविचार याचिका दाखल केल्या, ज्यामध्ये त्यांना परिषदेने खूप आधी परवानगी दिली होती या वस्तुस्थितीकडे लक्ष वेधले गेले आणि एन. जी. टी. च्या निदर्शनास आणून दिले की शेवटी २००३ मध्ये विकास आराखडा मंजूर करण्यात आला होता, ज्याच्या संदर्भात तलावाला लागून एक हरित क्षेत्र होते, ज्याच्या पलीकडे एक सार्वजनिक रस्ता मंजूर आणि बांधण्यात आला होता आणि पुढे त्यांच्या जमिनी या रस्त्याच्या पलीकडे होत्या. असा युक्तिवाद करण्यात आला की या परिस्थितीत एन. जी. टी. ने आपल्या आदेशाचे पुनरिक्षण करावे, कारण मुख्य आदेश देण्यापूर्वी त्यांची सुनावणी झाली नव्हती.

६. दिवाणी अपिल क्र. ५३२८-२९/२०१६ (यापुढे 'सोसायटी' म्हटले जाईल) मधील अपीलकर्त्याने याव्यतिरिक्त विनंती केली की त्याच्या मालकीच्या जमिनी त्याला खूप आधी देण्यात आल्या असाव्यात आणि त्याचा वापर त्याच्या सदस्यांना (जे कामगार होते, समाजातील गरीब घटकांशी संबंधित होते) निवासी युनिट्सच्या बांधकामासाठी केला जावा, हा पूर्वीच्या खटल्याचा विषय बनला, ज्याद्वारे राज्य अधिकाऱ्यांनी जमीन बुडीत क्षेत्रखाली आली या कारणावरून रूपांतरण प्रमाणपत्र रद्द केले होते.

सोसायटीने खटला दाखल केला, ज्याचा निकाल संपरीक्षा न्यायालय (दिवाणी दावा क्रमांक ५२४ ए/८८ मधील मंदसौर येथील प्रथम श्रेणीच्या दिवाणी न्यायाधीशांनी दिलेल्या २४.१२.१९९४ तारखेच्या आदेशानुसार) ने दिला; राज्याची याचिका (४ आर. सी. ए. क्रमांक ८० ए/२००१ मधील अतिरिक्त जिल्हा न्यायाधीशांनी दिलेल्या १८.०५.२००१ तारखेच्या आदेशानुसार) फेटाळण्यात आली आणि मध्य प्रदेश उच्च न्यायालयातील त्याच्या दुसऱ्या याचिकेचेही तेच फलित झाले, म्हणजे (५ मध्य प्रदेश उच्च न्यायालयाच्या दिनांक २३.०६.२०११ च्या आदेशानुसार दुसरे अपिल क्रमांक ४१५/२००१) फेटाळण्यात आले. राज्याने दाखल केलेली विशेष परवानगी याचिका देखील या न्यायालयाने फेटाळली (विशेष अनुमती याचिका (सीसी) क्रमांक २०६६/२०१६ ए मध्ये दिनांक ०८.०२.२०१६ च्या आदेशानुसार) असल्याचेही निदर्शनास आणून देण्यात आले.

७ . मात्र, एन. जी. टी. ने आक्षेपित आदेशांद्वारे त्यांच्यासमोरील सर्व फेरविचार याचिका फेटाळून लावल्या. काही निवेदने आणि पत्रांच्या आधारे, जिल्हाधिकारी, जिल्हा मंदसौर यांनी तलावाच्या सीमांशी संबंधित तपास आणि नवीनतम अहवाल सादर करण्याच्या उद्देशाने महसूल विभागाच्या सात अधिकाऱ्यांची एक समिती स्थापन केली. प्राप्त अहवालाच्या आधारे, जिल्हाधिकारी यांनी ०६.०६.२०१७ वर आदेश जारी केला. त्या आदेशाचा महत्वाचा भौतिक भाग खालीलप्रमाणे आहे:

"उपरोक्त तपास पथकाने भूमी अभिलेख जिल्हा मंदसौर पत्र क्रमांक १३१६/एम. पी./२०१६ दिनांक १८-०५-२०१६ द्वारे सीमांकन केले आणि २१ अधिकारी/कर्मचाऱ्यांचा समावेश असलेल्या पथकाकडून ०४-०६-२०१६ आणि ०६-०६-२०१६ वर आणि टोच नकाशा, अहवाल आणि

नकाशा सादर केला. पंचनामा आणि अहवालानुसार आणि काबा मंदसौर येथील तेलिया तलाबच्या एम. डब्ल्यू. एल. संदर्भात अर्जदाराकडे संबंधित अर्जामध्ये नमूद केलेली तथ्ये स्पष्ट करण्यासाठी/त्रुटी दूर करण्यासाठी सीमांकन पथकाने तेलिया तलावाच्या एम. डब्ल्यू. एल. मर्यादा नगरपालिका परिषद आणि जलसंपत्ति कर्मचार्यांना त्या ठिकाणी अधिसूचित केल्या आणि कायमस्वरूपी सीमा चिन्हे स्थापित केली गेली, ज्या नकाशामध्ये हिरव्या शाईने नमूद केल्या आहेत. एम. डब्ल्यू. एल. च्या चिन्हांनंतर वसाहती पाण्याखालील भागात नाहीत. नकाशातील हिरव्या शाईवर नमूद केलेले सर्वेक्षण क्रमांक एम. डब्ल्यू. एल. च्या मर्यादितपलीकडे ओळखले जातात. एम. डब्ल्यू. एल. चिन्हे चिन्हांकित केल्यानंतर, बांधकामाची परवानगी दिली जाऊ शकते. मी या प्रकरणाचा तपास केला आणि या न्यायालयाने स्थापन केलेल्या समितीने सादर केलेला उपरोक्त तपास अहवाल, पंचनामा आणि नकाशा यांचा बारकाईने अभ्यास केला. तपास पथकाच्या अहवालाला आणि मंदसौर विकास योजना २००१ नुसार एम. डब्ल्यू. एल. ला संमती मिळाल्याने (एस. आय. सी. समाधानी). (कमाल पाणी पातळी) तपास पथकाच्या अहवालात हिरव्या शाईमध्ये आणि तेलिया तलावाच्या एम. डब्ल्यू. एल. मर्यादेच्या सीमांकन नकाशामध्ये नमूद केलेली मर्यादा चिन्हे, चिन्हाच्या बाहेर असलेल्या वसाहती पाण्यात बुडला नाहीत आणि त्यामुळे चिन्हाच्या बाहेर असलेल्या वसाहतींना बांधकाम परवानगी दिली जाऊ शकते. हा नकाशा या क्रमाचा एक भाग असेल."

८. जिल्हाधिकारी यांना सादर केलेला अहवाल आणि त्यांनी दिलेला आदेश हा एनजीटीसमोर वादाचा विषय बनला. जलमग्न क्षेत्र आणि एम. डब्ल्यू. एल. च्या दुरुस्तीवर आक्षेप घेणारा अर्ज (क्र. १७/२०१८) अर्जदाराने दाखल केला होता, ज्याने पूर्वीचे मूळ अर्ज क्र. १००/२०१५ दाखवलेले होते. अर्जदाराची तक्रार अशी होती की एन. जी. टी. ने पाण्यातील भागात आणि तलावाच्या एम. डब्ल्यू. एल. आणि एफ. डब्ल्यू. एल. च्या मर्यादित कोणत्याही बांधकामावर बंदी घातली होती. त्यानंतर तयार केलेला आणि ०६. ०६. २०१७ या तारखेच्या जिल्हाधिकारी आदेशाद्वारे नोंदवलेला नकाशा टिकू शकला नाही, असा युक्तिवाद करण्यात आला. मध्य प्रदेश प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने आपल्या उत्तरात म्हटले आहे की तलावाच्या सीमांमध्ये बदल करणे त्याच्या अधिकारक्षेत्रात येत नाही. तथापि, मंडळाने जल (प्रदूषण प्रतिबंध आणि नियंत्रण) कायदा १९७४ (यापुढे 'जल कायदा') च्या तरतुदींचे पालन करण्यासाठी वेळोवेळी परिषदेला नोटीस बजावली होती, असे नमूद करण्यात आले होते. हे एन. जी. टी. ने आपल्या आदेशात नोंदवले आहे. पुढे नोंद करण्यात आली की, जिल्हाधिकारी यांच्या पथकाने या परिसराची तपासणी केली होती आणि त्यांना आढळले की तलावाच्या ३ किलोमीटरच्या आत १० वसाहती अस्तित्वात आहेत आणि तलावात प्रक्रिया न केलेले सांडपाणी सोडले जात आहे. एन. जी. टी. ने आपल्या दिनांकित २१.०९.२०२० ' च्या आदेशाद्वारे (यानंतर 'दुसरा आदेश') राज्य, परिषद आणि जिल्हा महसूल अधिकाऱ्यांना कठोरपणे फटकारले आणि जलसाठा आणि पूर्वी जलसाठा असलेल्या क्षेत्राचे सीमांकन करण्यासाठी त्वरित पुढे जाण्याचे निर्देश दिले, जेणेकरून तो कोणत्याही प्रकारे कमी होणार नाही. जलस्रोतांच्या क्षेत्राचे सीमांकन न करता आणि एम. डब्ल्यू. एल. पर्यंत बांधकामासाठी परवानगी देण्यासही एन. जी. टी.

ने बंदी घातली. त्यांनी पुढे निर्देश दिले की संपूर्ण खसरा क्रमांक १२३८ चे संरक्षण केले जावे आणि जलाशयात व्यत्यय येऊ नये.

पक्षकारांच्या वकिलांचे युक्तिवाद

९. श्रीमती. मीनाक्षी अरोरा, समाजासाठी उपस्थित असलेल्या विद्वान वरिष्ठ वकील, यांनी युक्तिवाद केला की एन. जी. टी. चे अस्पष्ट आदेश दोन बाबींवर चुकीचे आहेत. पहिली गोष्ट म्हणजे खसरा नं.१२३८ चे भाग सोसायटीने चार दशकांपूर्वी कमी पगारावर काम करणाऱ्या सभासदांच्या कष्टाने कमावलेल्या पैशाने खरेदी केले होते या वस्तुस्थितीचा विचार केला नाही किंवा व्यवहार केला नाही. त्यांना अडीच दशकांहून अधिक काळ खटल्याचा सामना करावा लागला होता, जेव्हा त्यांना दिलेले रूपांतरण प्रमाणपत्र, जमिनी जलमग्न क्षेत्रामध्ये (बुडिताखालील क्षेत्र) आल्याच्या कारणावरून रद्द करण्यात आल्या होत्या. सोसायटीला कायमस्वरूपी मनाई आदेशासाठी खटला दाखल करण्यास भाग पाडले गेले, जिथे राज्याला अडकवले गेले; राज्य आपल्या सिंचन विभागाच्या अभियंत्याच्या साक्षींवर अवलंबून होते, ज्याने आपल्या भूमिकेचा पुनरुच्चार केला. तथापि, जमीन बुडित क्षेत्रात आली या राज्याच्या युक्तिवादाच्या समर्थनार्थ ते कोणतेही दस्तऐवज किंवा सामग्री दर्शवू शकले नाहीत. राज्याची याचिका फेटाळण्यात आली; पहिल्या अपील न्यायालयाने राज्याची भूमिका नोंदवली, जी विरोधाभासी होती, म्हणजे, जमिनी पाण्याखालील भागात पडल्या आणि त्याच वेळी, काही बांधकामासाठी त्या आवश्यक होत्या. राज्याची दुसरी याचिका आणि विशेष परवानगी याचिका देखील फेटाळण्यात आली.

१०. श्रीमती. अरोरा यांनी, त्यांच्या निवेदनाचा दुसरा भाग म्हणून, न्यायनिवाड्याच्या अंतिमतेचा आणि न्यायनिवाड्याचा सिद्धांत या खटल्याच्या तथ्यांना लागू होईल असे आवाहन केले. हे तत्त्व महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावते कारण ते सार्वजनिक धोरणाच्या ठोस तत्त्वावर आधारित आहे. कायद्याच्या मूलनाम्याखाली आणि बहाण्याने अनावश्यक खटले रोखण्याच्या उद्देशाने अंतिमत्याचा सिद्धांत विकसित झाला आहे. हे लोकहितासाठीच्या खटल्यांचा अंत देखील सुनिश्चित करते. राज्य आणि त्याच्या सर्व संस्था न्यायालयांच्या आदेशाला बांधील होत्या, ज्याची या न्यायालयापर्यंत पुष्टी झाली होती. विशेष परवानगी याचिका फेटाळण्याच्या आदेशात उच्च न्यायालयाचा निर्णय न्याय्य असल्याचेही म्हटले आहे, असे विद्वान वकिलांनी सांगितले.

११. श्री. ए.एन.एस. नाडकर्णी आणि श्री.पी.सी. सेन, विद्वान वरिष्ठ वकील, श्री सुमीर सोधी, श्रीमती. प्रगती नीखरा, श्री अमित पै आणि इतर वकील, इतर अपीलकर्त्यांसाठी हजर झाले. श्री ब्रिजेंद्र चहर, विद्वान वरिष्ठ वकील आणि श्री योगेश्वरन, मध्य प्रदेशचे विद्वान अतिरिक्त महाधिवक्ता (एएजी), अनुक्रमे टीसीडी आणि परिषदेसाठी हजर झाले; आणि श्री. सौरभ मिश्रा, एएजी, मध्य प्रदेश राज्यासाठी हजर झाले. त्यांनी सोसायटीच्या वतीने निवेदनाचे समर्थन केले आणि आग्रह केला की टीसीडीने २००१ मध्ये विकास/मास्टर प्लॅन प्रकाशित केला होता, ज्याला शेवटी १२.०५.२००३ रोजी मंजूरी देण्यात आली होती हे लक्षात न घेता एन.जी.टी ची गंभीर चूक झाली. हा मंदसौरच्या विकासाचा आधार आहे. तालाबचे अस्तित्व, त्याच्या सीमा आणि त्याच्या बुडीत क्षेत्राची व्याप्ती माहीत करून देण्यात आली. या योजनेला कोणीही आक्षेप घेतला नाही, ज्याने ताबडतोब तलावाला लागून हिरवे क्षेत्र निश्चित केले

आणि त्यानंतर रस्त्याला परवानगी देण्यात आली. या रस्त्याच्या पलीकडे निवासस्थाने आणि वसाहतींचा विकास होता. ही वस्तुस्थिती सर्वसामान्यांना माहीत होती. या पार्श्वभूमीवर, एनजीटीसमोर अर्जदाराने "ट्रेस" नकाशावर आधारित आदेश जारी करण्यास राजी केले, जे अंतिम झाले नव्हते.

१२. तज्ज्ञ वकिलाने सांगितले की, मंदसौरचे उपविभागीय अधिकारी, परिषद आणि जलसंपत्ति विभाग तसेच जिल्हाधिकारी यांच्यात बराच आंतर-विभागीय पत्रव्यवहार झाल्यानंतर, शेवटी उपविभागीय अधिकार्याने ३१.०१.२०२२ वर जिल्हाधिकारी यांना एक पत्र लिहिले, ज्यात असे उघड केले गेले की एनजीटीला दाखवलेला नकाशा, ज्याच्या आधारे त्यांनी आपले आदेश दिले होते,

"मुळात नकाशा नव्हता, तर तेलिया तलावाच्या एफ. टी. एल. मध्ये एक फूट वाढ करायची असेल तर काय स्थिती असेल हे दाखिवणारा प्रस्तावित नकाशा आणि ज्यावर फक्त श्री. एल. एन. बडगोटिया ची स्वाक्षरी असेल. जलसंपत्ति विभागाचे उपविभागीय अधिकारी यांची नकाशावर कोणत्याही अधिकृत महसूल अधिकार्याच्या स्वाक्षऱ्या नव्हत्या. संतोष राठोड यांनी त्यांच्या विनंती पत्रासह सादर केलेला नकाशा दोन पानांचा आहे आणि त्यात पाण्याखालील सर्व प्रकारच्या जमिनीचे वर्णन आहे आणि जो ०३.०७.२०२१ वर तत्कालीन जिल्हाधिकारी यांना सादर करण्यात आला होता आणि वास्तविक वर्णन तत्कालीन जिल्हाधिकारी यांना सादर करण्यात आले होते. त्यानंतर तत्कालीन जिल्हाधिकारी यांनी हा मुद्दा चर्चेसाठी ठेवला पण त्यांची बदली करण्यात आली आणि त्यामुळे चर्चा होऊ शकली नाही.

मुख्याधिकारी, नगर पालिका मंदसौर आणि जलसंपदा विभाग यांच्यात झालेल्या विविध संवादाच्या आधारे, जे स्पष्ट होते ते म्हणजे नगर पालिका परिषदेने माननीय राष्ट्रीय हरित न्यायाधिकरण (एन. जी. टी.) समोर सादर केलेला नकाशा श्री. एल.एन.बडगोटिया जलसंपदा विभागाचे उपविभागीय अधिकारी यांचा मूळ नकाशा नसून केवळ २००२ मध्ये धरणाची उंची एक फूट वाढवण्याच्या प्रस्तावाचे वर्णन आहे. जलसंपदा विभागाने ३०.०७.२०२१ रोजी मला सादर केलेल्या नकाशावर उपअभियंता, जलसंपदा विभाग, तहसीलदार, महसूल निरीक्षक आणि हलका पटवारी यांच्या स्वाक्षऱ्या आहेत आणि या नकाशावर येणाऱ्या सर्व क्षेत्रांचे स्पष्ट वर्णनही आहे. एफटीएल आणि एमडब्ल्यूएल अंतर्गत आणि म्हणून हा मूळ नकाशा आहे "

१३ . एन. जी. टी. ला सादर केलेल्या नकाशाशी संबंधित विविध अधिकारी आणि संस्थांमधील संबंधित पत्रव्यवहार आणि त्याची अचूकता, तसेच त्यावर जारी केलेल्या सूचना, परिषदेच्या मुख्य अधिकाऱ्याने शपथ घेतलेल्या ०१. ११. २०२२ तारखेच्या प्रतिज्ञापत्राद्वारे नोंदवण्यात आल्या आहेत, असे निदर्शनास आणून देण्यात आले आहे.

१४ . विद्वान वकिलांनी असेही म्हटले आहे की तेलिया तलावाच्या सीमांविषयीचा हाच मुद्दा पुन्हा एनजीटीसमोर आणखी एका खटल्याचा विषय आहे (म्हणजे अभय कुमार अकोलकर विरुद्ध मध्य प्रदेश राज्य, मूळ अर्ज क्र. ७०/२०२२) ज्यामध्ये न्यायाधिकरण सध्याच्या अपीलांची दखल घेत आहे.

१५. प्रतिवाद करणारे प्रतिवादी (एन. जी. टी. समोरील मूळ अर्जातील अर्जदार) म्हणजे श्री. दिनेश जोशी आणि श्री. आलोक शर्मा हे सुनावणीच्या वेळी प्रतिनिधित्व

करत नव्हते. मात्र, त्यांनी काही याचिकांवर उत्तरे आणि उलट प्रतिज्ञापत्र दाखल केले होते. त्यांची सातत्यपूर्ण भूमिका अशी आहे की एन. जी. टी. च्या आदेशांमध्ये हस्तक्षेप मागणी गरज नाही. त्यांनी आग्रह केला आहे की, एन. जी. टी. ने अवलंबून असलेला १९७३-७४ चा नकाशा परिषदेने पुरवला होता, जो आता आपल्या भूमिकेपासून मागे हटू शकत नाही. असेही म्हटले जाते की विकास योजनेचे अस्तित्व ही नोंद मागणी बाब होती आणि एनजीटीला याची माहिती होती. शिवाय, प्रक्रिया न केलेला कचरा तलावात टाकला जात असल्याचे परिषदेने नाकारले नाही, याकडेही लक्ष वेधण्यात आले आहे.

विश्लेषण आणि निष्कर्ष

१६ . एन. जी. टी. ने मुख्य आदेशाचे साधे वाचन केल्यास असे दिसून येते की ते याचिकांनुसार गेले आणि त्यांच्यासमोर सादर केलेल्या ट्रेस नकाशाच्या आधारे आदेश पारित करण्यासाठी पुढे गेले. एनजीटीला माहीत होते की अर्जदाराला तलावाच्या आसपासच्या विकासात अडथळा आणायचा आहे, ज्यासाठी मंजूरी देण्यात आली होती. तरीही, त्याला त्याच्या आधीच्या पक्षांकडून तपशील मागण्याची गरज वाटली नाही आणि त्याच्या आदेशांमुळे कोणत्याही पक्षांवर परिणाम होण्याची शक्यता आहे की नाही. नैसर्गिक न्यायाच्या तत्वांनी बांधलेले न्यायिक न्यायाधिकरण म्हणून, त्यांनी खटला प्रलंबित असल्याबद्दल हस्तक्षेप करायला हवा होता किंवा किमान सार्वजनिक नोटीस जारी करायला हवी होती आणि ज्यांच्यावर विपरित परिणाम होण्याची शक्यता आहे त्यांच्या हस्तक्षेपाची मागणी करायला हवी होती. हे पाऊल उचलण्यात त्याच्या दुर्लक्षामुळे, या न्यायालयासमोरील सर्व अपीलकर्त्यांसमोर पूर्वग्रह निर्माण झाला आहे, ज्यांना त्यांच्या मालकीच्या, खरेदी केलेल्या किंवा विकसित केलेल्या जमिनींवर विकास

किंवा बांधकामाची मंजूरी त्वरित मर्यादेबाहेर गेल्यामुळे तीव्र आणि गंभीर परिणामांना सामोरे जावे लागले.

१७. एन. जी. टी. कायद्याच्या कलम १९ मध्ये खालीलप्रमाणे तरतूद आहे:

"१९. न्यायाधिकरणाची कार्यपद्धती आणि अधिकार-(१) न्यायाधिकरण दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ (१९०८ चा ५) द्वारे निर्धारित केलेल्या कार्यपद्धतीला बांधील नसेल, परंतु नैसर्गिक न्यायाच्या तत्वांद्वारे मार्गदर्शित असेल.

(२) या कायद्याच्या तरतुदींना अधीन राहून न्यायाधिकरणाला स्वतःच्या प्रक्रियेचे नियमन करण्याचा अधिकार असेल.

(३) न्यायाधिकरण भारतीय पुरावा कायदा, १८७२ (१८७२ चा १) मध्ये समाविष्ट असलेल्या पुराव्याच्या नियमांना देखील बांधील राहणार नाही.

(४) न्यायाधिकरणाला, या अधिनियमान्वये आपली कार्ये पार पाडण्याच्या उद्देशाने, दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ (१९०८ चा ५) अन्वये दिवाणी न्यायालयात निहित असलेले समान अधिकार असतील, जे खालील बाबींच्या संदर्भात खटल्याचा खटला चालवताना असतील, म्हणजे -

(क) कोणत्याही व्यक्तीला बोलावणे आणि त्याच्या उपस्थितीची अंमलबजावणी करणे आणि शपथ घेऊन त्याची तपासणी करणे;

(ख) दस्तऐवजांचा शोध घेणे आणि सादर करणे आवश्यक करणे;

(ग) प्रतिज्ञापत्रांवर पुरावा प्राप्त करणे;

(घ) भारतीय पुरावा कायदा, १८७२ (१८७२ चा १) च्या कलम १२३ आणि १२४ च्या तरतुदींच्या अधीन राहून, कोणत्याही सार्वजनिक नोंदीची किंवा दस्तऐवजाची किंवा अशा नोंदीची किंवा दस्तऐवजाची प्रत कोणत्याही कार्यालयातून मागवणे;

(च) साक्षीदारांच्या किंवा कागदपत्रांच्या तपासणीसाठी आयोग जारी करणे;

(छ) त्याच्या निर्णयाचा फेरविचार करणे;

(ज) पूर्वनिर्धारित अर्ज फेटाळणे किंवा एकतर्फी निर्णय घेणे;

(झ) कोणताही अर्ज पूर्वनियोजितपणे फेटाळण्याचा कोणताही आदेश किंवा त्याने एकतर्फी दिलेला कोणताही आदेश बाजूला ठेवणे;

(ट) या कायद्यांतर्गत दाखल केलेल्या कोणत्याही अर्जावर किंवा अपीलावर संबंधित पक्षांना सुनावणीची संधी दिल्यानंतर अंतरिम आदेश (मनाई आदेश किंवा स्थगितीसह) पारित करणे;

(ठ) अनुसूची १ मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या कोणत्याही अधिनियमाचे कोणतेही उल्लंघन करणे किंवा त्याचे कारण बनविणे थांबवणे आणि टाळणे यासाठी कोणत्याही व्यक्तीला आवश्यक असलेला आदेश पारित करणे;

(ढ) विहित केली जाऊ शकणारी इतर कोणतीही बाब.

(५) न्यायाधिकरणासमोरील सर्व कार्यवाही भारतीय दंड संहितेच्या (१८६० चा ४५) कलम १९६ च्या उद्देशांसाठी कलम १९३, २१९ आणि २२८ च्या अर्थातर्गत न्यायिक कार्यवाही मानली जाईल आणि न्यायाधिकरण दंड प्रक्रिया संहिता,

१९७३ (१९७४ चा २) च्या कलम १९५ आणि अध्याय XXVI च्या उद्देशांसाठी दिवाणी न्यायालय मानले जाईल.

१८. कलम १९ चे साधे वाचन हे स्पष्ट करते की नागरी प्रक्रिया संहितेशी बांधील नसले तरी एनजीटी नैसर्गिक न्यायाच्या तत्वांना बांधील आहे. हे एक न्यायिक न्यायाधिकरण आहे, ज्याला केवळ पर्यावरणीय विवाद आणि कारणे ठरवण्याचे कर्तव्य सोपवण्यात आले आहे; त्याच्या हस्तांतरणामध्ये व्यापक अधिकारांचा समावेश आहे. या परिस्थितीत, एन. जी. टी. ला हे लक्षात घ्यावे लागले की त्याच्या निर्देशांच्या स्वरूपाचा अर्थ असा आहे की, परिषद आणि टी. सी. डी. कडून मंजूरी मिळवलेल्या, तलावा जवळ राहणाऱ्या किंवा ज्यांच्या मालकीची जमीन आहे, अशा सर्वांचा निषेध केला गेला.

१९. दुसरा पैलू असा आहे की जेव्हा काही अपीलकर्त्यांनी फेरविचार प्रक्रियेत एन. जी. टी. कडे धाव घेतली, तेव्हा त्या फेरविचार याचिका थोडक्यात फेटाळण्यात आल्या. पुन्हा, हे आदेश कायम ठेवले जाऊ शकत नाहीत, कारण ते विकास योजनेच्या अस्तित्वासाठी कोणत्याही मनाचा वापर उघड करत नाहीत, ज्याने वादग्रस्त क्षेत्रांच्या विकासास परवानगी दिली होती; पुनरावलोकनातील आदेश देखील समाजाच्या कटासंदर्भात जाहिरात देत नाहीत किंवा विचित्र परिस्थिती हाताळत नाहीत, ज्यावर पूर्वीचा खटला लढला गेला होता, ज्याचा शेवट राज्याविरुद्ध आदेशात झाला होता. एन. जी. टी. ने मांडलेला आणि त्यावर विचार केलेला नकाशा हा केवळ एक मसुदा किंवा तलावाचे क्षेत्रफळ वाढवण्याचा प्रस्ताव होता, या आपल्या भूमिकेच्या समर्थनार्थ परिषदेने या न्यायालयासमोर स्पष्टपणे पदच्युत केले आणि अनेक कागदपत्रे सादर केली.

२०. पक्ष अंतिमततेच्या तत्वाला बांधील आहेत, ज्याचा परिणाम सक्षम न्यायालयाकडून आदेशात होतो, जो अंतिम आणि बंधनकारक स्वरूप प्राप्त करतो, विशेषतः जेथे त्याची एकाच वेळी पुष्टी केली जाते आणि देशाच्या सर्वोच्च न्यायालयाने त्याचे समर्थन केले आहे. प्रदीप कुमार मस्करा विरुद्ध पश्चिम बंगाल राज्य ७ मध्ये हा पैलू खालील अटींमध्ये नमूद करण्यात आला होता:

"२४. अगदी सुरुवातीला, आमचे असे मत आहे की अपीलकर्त्यांनी दाखल केलेल्या रिट याचिकेत कलकत्ता उच्च न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाशी असहमत होण्याचा न्यायाधिकरणाला कोणताही अधिकार नाही. न्यायाधिकरणाने पुढे गंगाधर सिंग प्रकरणातील (गंगाधर सिंग विरुद्ध डब्ल्यू. बी. राज्य, (१९९७) २ सी. एच. एन. १४०) निर्णयाला कलकत्ता उच्च न्यायालयाचा विभागीय खंडपीठाचा निर्णय मानण्यात गंभीर चूक केली, जेव्हा खरे तर गंगाधर सिंग प्रकरणातील (गंगाधर सिंग विरुद्ध पश्चिम बंगाल राज्य (१९९७) २ सी. एच. एन. १४०) निर्णय उच्च न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशाने घेतला होता. १९८४ मध्ये दाखल केलेल्या अपीलकर्त्यांच्या रिट याचिकेतील [प्रदीप कुमार मस्करा विरुद्ध पश्चिम बंगाल राज्य दिवाणी पुनरीक्षण क्रमांक ३४६५ (डब्ल्यू) १९८४, ज्यावर ८-११-१९९२ (कलकत्ता) वर निर्णय घेण्यात आला, त्या निर्णयाचा देखील विचार केला गेला नाही किंवा त्याला वेगळे केले गेले नाही.

२५. या तथ्यांच्या पार्श्वभूमीवर, आमचे विचारपूर्वक मत असे आहे की, जेव्हा अपीलकर्त्यांच्या बाबतीत कलकत्ता उच्च न्यायालयाने दिलेला निकाल आणि उक्त निर्णय उच्च न्यायालयाच्या मोठ्या खंडपीठाने किंवा या

न्यायालयाने रद्द केला नाही किंवा बाजूला ठेवला नाही, तेव्हा न्यायाधिकरणाने उच्च न्यायालयाच्या आदेशाचे पालन करण्यास नकार द्यायला नको होता.

२६. जरी कायद्याच्या प्रश्नावरील निर्णय उलटवला गेला असेल किंवा इतर कोणत्याही प्रकरणात वरिष्ठ न्यायालयाच्या त्यानंतरच्या निर्णयाद्वारे त्यात बदल केला गेला असेल, तरी तो केवळ एकल न्यायाधीशाच्या त्यानंतरच्या निकालाने उलट दृष्टिकोन घेतला आहे म्हणून अशा निर्णयाच्या पुनरावलोकनासाठी आधार ठरणार नाही, हे सर्वमान्य आहे. यामुळे अपीलकर्त्याच्या बाबतीत उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाकडे आणि निर्देशांकडे दुर्लक्ष करण्याचा न्यायाधिकरणाला अधिकारक्षेत्र मिळत नाही. "

२१ . या न्यायालयाने लेख राज विरुद्ध रणजित सिंह (८ (२०१८) १२ एसएससी ७५०:[२०१७] ७ एससीआर ५४२) या खटल्यात असेही म्हटले आहे की कायद्यातील त्यानंतरच्या बदलांमुळे, अंतीमत्व प्राप्त झालेल्या खटल्यात पक्षांना मिळालेल्या लाभापासून ते एका आदेशाद्वारे वेगळे करता येणार नाही:

"२१. जर पक्षांचे हक्क आधीच स्पष्ट केले गेले असते तर, आमच्या मते, कायद्यातील त्यानंतरच्या बदलांमुळे असे अधिकार हिरावून घेतले जाणार नाहीत जे अशा बदलाच्या आधी पक्षांदरम्यान संपुष्टात आल्याने अंतीम झाले "

२२. या खटल्यातील तथ्यांशी संबंधित असलेल्या आणखी एका निकालात, ज्या आदेशांना अंतिमता प्राप्त झाली होती आणि जे खाजगी पक्षांच्या बाजूने होते, त्यांचा प्रभाव रद्द करण्यासाठी राज्याने आपल्या पुनरीक्षणात्मक अधिकाराचा वापर केला.

न्यायालयाने आंध्र प्रदेश (तेलंगणा क्षेत्र) भाडेकरू आणि कृषी जमीन कायदा, १९५० च्या तरतुदींचा विचार केला, अशा प्रकारची कारवाई इब्राहिमपट्टनम तालुका व्यवसाय कुली संघम विरुद्ध के. सुरेश रेड्डी (९(२००३) ७ एसएससी ६६७: [२००३] २ एससीआर ६९८) मध्ये कायद्याच्या अधिकाराशिवाय करण्यात आली होती, असे म्हटले गेले. कलम ५०-ब (४) मधील तरतुदीने वैधानिक प्राधिकरणाला कोणत्याही वेळी स्वतःहून पुनरीक्षण अधिकार वापरण्याचा अधिकार दिला आहे. न्यायालयाने असे म्हटले:

९. कायद्याच्या कलम ५०-ब च्या उपकलम (४) मधील 'कोणत्याही वेळी' या शब्दांचा वापर केवळ असे सूचित करतो की कोणत्याही विशिष्ट मर्यादेचा कालावधी निर्धारित केलेला नाही ज्यामध्ये स्वतःहून अधिकार मोजला जाऊ शकतो किंवा विशिष्ट तारखेपासून सुरू केला जाऊ शकतो. स्वतःहून सत्तेचा वापर करणे हे प्रत्येक प्रकरणाच्या तथ्यांवर आणि परिस्थितीवर अवलंबून होते. फसवणुकीच्या प्रकरणांमध्ये, या अधिकाराचा वापर फसवणूक शोधण्याच्या किंवा शोधण्याच्या तारखेपासून वाजवी वेळेत केला जाऊ शकतो. अशा अधिकाराचा वापर करताना, बराच काळ निघून गेल्यामुळे स्थावर संपत्तीतील तृतीय पक्षाच्या हक्कांवर होणारा परिणाम, त्यानंतरच्या प्रामाणिक हस्तांतरणाद्वारे हात बदलणे, इतर कायद्यांच्या तरतुदींनुसार अंतिमता प्राप्त करणारे आदेश (जसे की जमीन कमाल मर्यादा कायदा) यासारखे अनेक घटक लक्षात ठेवणे आवश्यक आहे. कायद्याच्या कलम ५०-ब च्या उपकलम (४) मधील 'कोणत्याही वेळी' या शब्दांचा वापर अक्षरानुक्रमाने काटेकोरपणे

वाचता येणार नाही. तो वाचला पाहिजे आणि संदर्भानुसार आणि वाजवीपणे त्याचा अर्थ लावला पाहिजे. जर एखाद्याला 'कोणत्याही वेळी' या शब्दांच्या शब्दकोशातील अर्थाच्या आधारे पुढे जायचे असेल, तर कायद्याच्या कलम ५०-बी च्या उपकलम (४) अंतर्गत स्वतःहून अधिकारांचा वापर अनेक दशकांनंतरही केला जाऊ शकतो आणि त्यानंतर ते विसंगतीपूर्ण स्थितीला कारणीभूत ठरेल, ज्यामुळे अनिश्चितता आणि गुंतागुंती निर्माण होतील, ज्याचा पक्षांच्या हक्कांवर गंभीर परिणाम होईल, तेही स्थावर मालमत्तेवर. संमत केलेल्या आदेशांच्या प्रकाशात प्राप्त झालेल्या पक्षांच्या हक्कांची अंतिमता आणि निश्चितता प्राप्त करणाऱ्या आदेशांना पावित्र्य असणे आवश्यक आहे. 'कोणत्याही वेळी' स्वतःहून शक्ती वापरण्याचा अर्थ असा आहे की दिवस, महिने किंवा वर्षे यासारख्या कोणत्याही विशिष्ट कालावधीची गणना विशिष्ट तारखेपासून केली जात नाही. परंतु याचा अर्थ असा नाही की 'कोणत्याही वेळी' दिशाहीन आणि मनमानी असावी. या दृष्टिकोनातून, मर्यादेचा विहित कालावधी नसतानाही प्रत्येक प्रकरणाची तथ्ये आणि परिस्थितीनुसार 'कोणत्याही वेळी' हे वाजवी वेळेच्या आत समजले पाहिजे. "

वरील निर्णयाचे पालन आंध्र प्रदेश राज्य विरुद्ध टी. यादगिरी रेड्डी (१०(२००८) १६ एसएससी २९९: [२००८] १६ एससीआर ७९२) आणि सुलोचना चंद्रकांत गलांडे विरुद्ध पुणे महानगरपालिका परिवहन (११ (२०१०) ८ एससीसी ४६७: [२०१०] ९ एससीआर ४७६) या प्रकरणांमध्ये करण्यात आले.

२३. वरील बाबी लक्षात घेता, सोसायटी चा युक्तिवाद (म्हणजे दिवाणी अर्ज क्रमांक ५३२८-२९/२०१६ मधील अपीलकर्ता) योग्य आहे. न्यायालयांनी त्याच्या बाजूने दिलेल्या निकालांवरून स्पष्टपणे दिसून येते की सोसायटीच्या मालकीची १.४ हेक्टर जमीन, ज्यासाठी (शेतीपासून बिगरशेती वापरासाठी) रुपांतरण मंजूर करण्यात आले होते, ती जमीन बुडीत क्षेत्रखाली आली या आधारावर रद्द करण्याची मागणी करण्यात आली होती. मागील खटल्याचा इतिहास - ज्यावर एनजीटी ने जप्त केले होते - असे दिसून येते की खासरा क्रमांक १२४८ चा भाग बनवणारी जमीन, सोसायटीच्या मालकीची, राज्य पक्षकार असलेल्या दाव्याचा विषय वादात होती आणि ज्यामध्ये ती होती. हरवले त्या आदेशाला सर्व न्यायालयांनी दुजोरा दिला. एनजीटीला या वस्तुस्थितीची जाणीव करून दिली असता, त्याकडे दुर्लक्ष करणे पसंत केले. पुनरावलोकनाशिवाय, किंवा कोणत्याही ज्ञात प्रक्रियेशिवाय, ज्याद्वारे समान तथ्यांशी संबंधित हुकूमनामा पुन्हा उघडला जाऊ शकतो, एनजीटी सोसायटीच्या अशा विवादांना नाकारू शकत नाही. त्यामुळे सोसायटीचे अपिल मान्य होणे गरजेचे आहे.

२४. इतर याचिकांच्या संदर्भात, हे न्यायालय नोंदवते की एन. जी. टी. ने विकास/मास्टर प्लॅनचे अस्तित्व, किंवा हरित क्षेत्र आणि ज्या रस्त्यानंतर भूखंड विकसित करण्याची मागणी केली गेली होती, अशा कोणत्याही तथ्यांची विरोध केला नाही, जेव्हा ते पुनरिक्षण कार्यवाहीत स्पष्टपणे त्याच्या निदर्शनास आणले गेले होते. शिवाय, दुसऱ्या आदेशानंतर महसूल अधिकाऱ्यांनी केलेल्या चौकशीमुळे आता जिल्हाधिकारी आणि परिषदेमध्ये जागृती झाली आहे, की ज्या नकाशावर एन. जी. टी. ने आपला मुख्य आदेश आधारित केला होता, तो केवळ एक प्रस्ताव होता, अंतिम नकाशा नव्हता, या वस्तुस्थितीचेही या न्यायालयाला मूल्यमापन करण्यात आले आहे.

शिवाय, एक नवीन खटला (मूळ अर्ज क्र. ७०/२०२२) देखील प्रलंबित आहे. या परिस्थितीत, इतर अपीलांनाही परवानगी देणे योग्य ठरेल आणि एन. जी. टी. मूळ अर्ज क्र. ७०/२०२२ मध्ये नव्याने या मुद्द्याचा विचार करते आणि योग्य प्रकारे स्थापन केलेल्या समितीद्वारे तलावाच्या अचूक सीमा निश्चित केल्या जातील याची खात्री करते.

२५. वरील बाबी लक्षात घेऊन खालील निर्देश जारी करण्यात आले आहेत:

(अ) दिवाणी अपिल क्र. ५३२८-२९/२०१६ ला परवानगी आहे. त्यांनी खरेदी केलेल्या जमिनीच्या संदर्भात सोसायटीचे हक्क, हक्क आणि व्याज, ज्यासाठी बांधकाम परवानगी देण्यात आली होती आणि ज्याच्या संदर्भात मंदसौर येथील दिवाणी न्यायाधीश प्रथम श्रेणी यांनी सी. एस. क्रमांक ५२४ ए/८८ दिनांक २४.१२.१९९४ मध्ये आदेश दिला होता, ज्याची शेवटी मध्य प्रदेश उच्च न्यायालयाने एस. ए. क्रमांक ४१५/२००१ मध्ये पुष्टी केली.

(ब) अन्य सर्व अपीलांना या निर्देशासह परवानगी दिली जाते की, एन. जी. टी., समितीच्या अहवालाचा विचार केल्यानंतर, तलावाच्या अचूक सीमांच्या प्रश्नावर, प्रलंबित कार्यवाहीत, म्हणजे मूळ अर्ज क्र. ७०/२०२२, विचार करेल. या कार्यवाहीतील अपीलकर्त्यांना एन. जी. टी. समोर उक्त कार्यवाहीत स्वतःला सामील करण्याचे स्वातंत्र्य आहे, जे अंतिम आदेश देण्यापूर्वी त्यांची सुनावणी करेल आणि त्यांच्या सबमिशनवर विचार करेल.

(क) वरील (ब) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या समितीमध्ये,

(i) महसूल विभागातील जिल्हाधिकारी;

(ii) मुख्य अधिकारी/मुख्य कार्यकारी अधिकारी/टी. सी. डी. चे अध्यक्ष;

(iii) परिषदेचे अध्यक्ष/अध्यक्ष; आणि

(iv) प्रधान सचिवांनी नामनिर्देशित केलेल्या जलसंपत्ति विभागाच्या सक्षम अधिकाऱ्याद्वारे.

(ड) संबंधित नामनिर्देशित अधिकाऱ्यांनी नियुक्त केलेले वरील अधिकारी त्या क्षेत्राची तपासणी करतील आणि नोंदीचाही विचार करतील. नोंदीची तपासणी आणि निरीक्षण यांच्या आधारे ते एन. जी. टी. कडे अहवाल सादर करतील; अशा अहवालाच्या प्रती सर्व पक्षांना उपलब्ध करून दिल्या जातील. त्यानंतर एन. जी. टी. अंतिम आदेश देताना सर्व पक्षांचे म्हणणे ऐकून घेईल आणि त्यांच्या मागण्या विचारात घेईल.

२६. अपीलांना परवानगी आहे आणि प्रलंबित अर्ज असल्यास, वरील अटींमध्ये, खर्चाच्या आदेशाशिवाय निकाली काढले जातात.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही. तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.
